

Teorie poznání v americkém neorealismu

Karel Vorovka

Hlavním účelem neorealistů je vybudovat filozofii, která by byla zcela prostá chyb subjektivismu. Tento cíl, uniknout subjektivismu, je pro ně hlavním problémem, proti němuž poněkud do pozadí ustupují jiné současné filozofické otázky, jako například spor intelektualismu s pragmatismem, spiritualismu s materialismem, eternalismu s temporalismem a dokonce i spor monismu s pluralismem. Neorealisté nepohrdají svědectvím obecného zdravého smyslu ve prospěch dokonalého objektivismu, a proto řeší úlohu, jak upravit naivní realismus zdravého smyslu, aby se shodoval i s fakty omylu, iluze a relativnosti všeho poznání. Dbají tudíž především toho, aby se vystříhali chyb, jež zavedly filozofii od naivního realismu do neschůdných končin pokantovského idealismu. Zcela přirozeně mívají jejich polemika proti všem formám idealismu, ale není tu účelem vypudit jakýmkoli prostředky absolutní idealismus z jeho americké domény, nýbrž zjistit jeho chyby co možná obecně v jejich pravé podstatě a uvarovat se jich.

Jednu z hlavních chyb idealismu označují neorealisté po příkladu Perryho slovem *egocentric predicament*. Výraz „predicament“ značí v obecné mluvě nějakou nešťastnou příhodu nebo fatální situaci. Idealismus opírá své důkazy právě o nevyhnutelný egocentrický predikament všeho pozorování, myšlení a poznávání. Myšlenkový postup idealismu je asi následující: Ať na cokoli pomyslím, již se to tím samým stává předmětem mého myšlení. Není tedy možno myslet si věc, která by nebyla předmětem myšlení. Vše, co existuje, je tedy nutně předmětem nějakého myšlení. Jinak řečeno: Všechny věci jsou známy nějakému myslícímu, vše obsahujícímu duchu, všechny věci jsou jevy vzhledem k nějakému absolutnímu subjektu. – Kritika, které tento závěr podrobují neorealisté, připouští idealistům, že opravdu nelze z poznání vyloučit subjekt poznávající právě tak jako z pozorování nelze eliminovat pozorovatele. Aby například ze samočinných záznamů barografu se stalo skutečné pozorování, musí záznamy barografu prohlédnout pozorovatel. Přesto však nenapadne nás považovat meteorologa za podmínku jevů atmosférických. Právě tak nelze z nepopíratelné okolnosti, že setkáváme se s poznáváním věcí jen v přítomnosti neodstranitelného poznávajícího subjektu, vysuzovat nesprávně závěr, jako by vědomí a vědění bylo podmínkou věcí. Idealismus při takovém závěru užívá nesprávným způsobem oné metody, kterou J. St. Mill nazval metodou shody, která však nutně vyžaduje doplnění zápornými příklady. Takový záporný doklad však právě chybí; neboť není možno napřed odstranit vědomí a pak konat pozorování, co ze světa tím zmizelo a co v něm zůstalo.

Egocentrický predikament také vsugeroval idealistům, Berkeleyem počínaje, pro ně věru osudné *quaternio terminorum*. Idealisté si hrají přitom se slovem „idea“ nebo „představa“ a sestavují krásný sylogismus dle modu Celarent.¹

Usuzují totiž takto:

Žádná idea nemůže být mimo duši.

Každá známá věc je idea.

Tedy: Žádná známá věc nemůže být mimo duši.

Avšak slovo *idea* v horní návěsti značí duševní děj nebo stav; označme tento jeho význam znakem M1. Ve spodní návěsti totéž slovo má však jiný význam M2, znamenajíc nějaký předmět myšlení. Sylogismus je tedy falešný, neboť místo trojčlenní M, S, P skrývá v sobě čtyřčlenní M1, M2, S, P. (S = subjekt, P = predikát, M = střední člen.)

Z ostatních chyb, jež s idealismem sdílejí mnohé jiné filozofie, neorealisté vytýkají také *klam jednoduchosti*. Považuje se totiž nějaké tvrzení za samozřejmé a dále neobjasnitelné, čímž se vlastně zavrhuje metoda analýzy, a zrazuje se filozofický příkaz hnát rozumový rozbor proti každé překážce. Tak například pro idealisty platí za prvý princip, že vědomí může být známo *jen* introspektivně a že také je známo pouhým niterným zřením jakožto jednoduché a dále neobjasnitelné datum. Avšak vědomí je problém a introspekce taktéž, kteréž oba je třeba analyzovat. – S klamem jednoduchosti úzce souvisí jiný klam: Idealisté a s nimi mnohé jiné školy zaměňují jistotu, evidenci, bezpečnost nějakého tvrzení za významnost a důležitost. Může mít pro mne axiomatickou jistotu, že jím rád okurky, a přece je to pro poznání světa věc zcela bezvýznamná. Zcela podobně, tvrdí-li idealista zastrašený solipsismem, že přinejmenším s naprostou jistotou zažívá svoji bezprostřední zkušenost, pak je to tvrzení zcela bezvýznamné a nepomůže idealistovi z pasti solipsismu, již sám na sebe políčil.

Opusťme však nyní neorealistickou kritiku idealismu, jež je v mnohém ohledu zajímavá, a zabývejme se vlastními tezemi neorealismu.

V podstatě se neorealismus zabývá především problémem poznání. Avšak neorealismus je dalek toho, aby teorii poznání považoval za základní filozofickou disciplínu. Od doby Lockeovy filozofie se prý nezhostila omylu, že teorie poznání je branou k metafyzice a k veškeré filozofii. Neorealisté však soudí, že je třeba emancipovat metafyziku od teorie poznání. *Marvin* dovolává se tu velmi přesvědčivě *soudu dějin*, který dopadl pro teorii poznání zcela nepříznivě. Všimněme si například devatenáctého století, jež začalo zcela pod vlivem Kantovy mylné nauky, že je třeba napřed transcendentální teorii poznání prozkoumat, jak je možná čistá matematika, jak přírodověda atd., nežli začneme řešit problémy metafyzické. Ze závěrů, jež z Kantovy teorie poznání vyplývaly, neosvědčil se ani jediný. V matematice například došlo k vytvoření geometrií neeuklidovských a k jejich aplikaci na hvězdný svět, čímž byla prolomena domněle apriorní euklidovská nazírací forma prostoro-ová Kantovi navzdory. Pojem nekonečna (jak neorealisté pod vlivem Russellovým věří) byl zbaven veškeré antinomičnosti. Kantova dynamická teorie hmoty zůstala zcela neplodnou a místo ní nastoupil netušený rozvoj atomismu. Fyzika nedala si vůbec poroučet, a její objev zachování energie zanedlouho tak komandoval filozofické myšlení, že nastala obroda materialismu. Karty se docela obrátily, když Darwinova teorie ovládla myšlení. Tu teorie poznání při vzniku darwinismu nehrála žádnou roli, ale sama naopak doznala úžasných proměn právě pod vlivem myšlenek Darwinových. Evolucionismus jako zcela určitá metafyzika se postavil na prvé místo ve filozofii, odkudž ovládal ostatní filozofické nauky, zejména teorii poznání. Stačí tu připomenout Bergsona nebo Deweyho. Proto neorealisté učí, že teorie poznání stojí v řadě filozofických disciplín na místě posledním, vyžadujíc co největší výzbroje vědní z jiných oborů, aby se mohlo se zdarem přikročit k jejím v podstatě velmi složitým problémům. Neorealisté tudíž si kladou na program co nejužší součinnost se všemi vědami, zejména také s psychologii.

Jsou sice proti psychologismu, zejména v teorii matematického poznání, ale jsou nadšeni pro empirickou, experimentální a fyziologickou psychologii. Žádná teorie poznání není možná jinak, než zúžitkuje-li se ve vědách připravené a pohotové poznání, jež nutno přijmout jako dané. Tím se stává realismus tkvící v předpokladech věd, realismus implicitní vědám, realismus takřka vrozený všem vědcům, realismus patrný zvláště ve fyzice, zároveň spolubudovatelem neorealismu. Tuto souvislost pochopíme velmi snadno, připomeneme-li si, jak například fenomenalista Mach, který proti realismu ve fyzice bojoval, nikdy nepřestával tvrdit, že nejsložitější vědecké procesy jsou stejné povahy s těmi, jimiž se v obecném životě řídí zdravý rozum se vším svým začasť velmi naivním realismem.

Neorealisté tedy ve shodě s instinktivním realismem vědců tvrdí, že entity, jež poznáváme, nejsou v žádném slova smyslu mentální neb duševní. Slovo „entita“ je zde bráno velmi abstraktně a zahrnuje do sebe jak věci, události, průběhy světa hmotného, tak i předměty ideální, jako čísla, vztahy, funkce, zákony apod., jimiž se zabývá matematika

a v nichž nás učí poznávat přírodu fyzickou. Matematik nezabývá se tedy tzv. matematickými pojmy, což by právě byly útvary psychologické neb mentální, nýbrž zcela určitými ideálními předměty nebo vztahy logickými. Ve slově *entita* je tedy při této abstraktnosti obsažen zároveň jasný poukaz na platonskou nebo scholastickou složku neorealismu, kterou přijal z moderního logicismu hlavně pod vlivem Russellovým. U některých neorealistů vyskytují se nesmělé pokusy rozdělit entity na *existence* (prostorovo-časové) a *esence* (věčně bytující). O esencích, jakožto ideálních předmětech rozumových, řekne se tu a tam u neorealistů, že bytují, *subsistují*. Avšak tím by se jim ubíralo na realitě; rozumové, konceptuální entity by se zatlačovaly do pozadí u přirovnání s entitami smyslovými, senzualními. Proto se významového rozdílu sloves „existovat“ a „subsistovat“ mnoho nedbá aneb se libovolně pozměňuje. (U Montaguea „subsistant“ označuje nejširší a všeobjímající kategorii. Pozor také, jaký význam mají slova „esence“ a „subsistovat“ u realistů neokritických!)

Bertrand Russell se několikrát vyjádřil způsobem vylučujícím jakoukoli pochybnost, že jeho nauka se shoduje se scholastickým realismem pojmovým, že přiznává číslům, relacím matematickým, útvarům geometrickým, pravdám obecně platným právě takovou na lidském myšlení nezávislou existenci, jakou příkládá na druhé straně věcem, barvám, zvukům, chutím atd. Doslova totéž činí neorealismus. Svět neorealismu je složen ze stejných entit jako svět Russellův, z existencí a z esencí, jež přímo se před naši mysl v ději poznání staví, nejruznějším způsobem se navzájem kombinující a prostupující.

Poznání je tedy pro neorealisty vždycky *prezentativní*, bezprostředně dávající nám vše tak, jak to samo o sobě je. Základní teze neorealismu tvrdí, že vidíme, slyšíme, myslíme vše tak, jak to reálně a neodvisle od nás je. Zamítá tedy neorealismus každou reprezentativní teorii poznání, podle níž naše počítky a představy před naším poznáním zastupují realitu, jež je naprosto jiná, než jak se nám jeví. Bylo by možno říci, že pro neorealismus všechny kvality jsou kvalitami primárními, také falešné počítky tepla nebo iluzivní dojmy zrakové. Mysl se v ději poznání podle neorealismu vždy setkává s originálem, nikdy nemá co činit s pouhou kopií pravého, reálného předmětu poznání. Od Galilea až po Helmholtze, od Locka až po Kanta převládalo u fyziků i u filozofů mínění, že třeba lišit představu předmětu od předmětu samotného. Představa byla vždy jen jakousi spíše nezdařenou kopií předmětu. Všechny různé způsoby takového „*copyismu*“ neorealisté odmítají. Nechtějí tento svět našeho života, plný světél a barev, zvuků a písní, geometrických forem a racionálních struktur, vyměnit ani za svět atomů, zbavených všech kvalit smyslových, ani za svět mátožných věcí o sobě, nepostihnutelem rozumem. Filozofické pohledy do takového světového zákulisí jsou pro ně Názorem Noci. K Fechnerovým spekulacím o Názoru Dne se ovšem nehlasí. Nechtějí myslit romanticky a opouštějí W. Jamese i v jeho osobní zálibě ve fantaziích Fechnerových. Přesto však jsou nuceni, chtějí-li pro sebe filozoficky zachránit životní svěžest naivního realismu, užívat metod vysoce spekulativních, jež je přivádějí do blízkosti materialismu. Proti přímé obžalobě z materialismu mohou se však neorealisté bránit poukazující jednak k svému platonismu, jednak ke kvalitní pestrosti svého světa, jež je opravdu velmi vzdálena abstraktním představám o neživé hmotě, z níž materialisté budují svůj svět.

Opírajíce se o empirickou psychologii, neorealisté neuznávají žádné jáství jako samostatný duchovní princip, žádné metafyzické *ego* spojující v jednotu duševní obsahy, představy, city a hnutí vůle. V tom snad právě spočívá jejich největší omyl a neodpuštělná smělost, že nedbají o *žádný* jednotící, ucelující syntetický princip. Subjekt se liší od objektu jen konfigurací entit a úkony, jež se na konfiguracích nejvyšší složitých mohou vyskytovat. Není podstatného rozdílu mezi subjektem a objektem. Konfigurace (organizace) vyskytující se například v nervové soustavě není žádným mechanismem pro vědomí, nýbrž jen mechanismem pro uznamenání, pro postřehnutí, pro reakci na podnět. Obsah vědomí nezávisí na tom, zdali byl neb nebyl obsah uznamenán. Entity za určitých podmínek samy se stávají obsahy vědomí, stávají se myšlenkami. Svět neorealistů je tedy sestaven z takových elementů, že vhodným seskupením tento svět na určitých místech je si sebe zčásti vědom a že popřípadě myslí. Myšlení ovšem není možno bez vědomí, a proto je neorealismus zavázán podat nějakou metafyzickou teorii vědomí. Materialismus není schopen, aby takovou úlohu zmoohl, jelikož napřed svůj materiál, hmotu, zbaví kvalit smyslových a z vesmíru rozloženého v čase a prostoru vyžene všechny racionální pojmy, pokud nejsou implicitně obsaženy v bezprostředních vztazích mezi body a událostmi bodovými. Naproti tomu neorealismus buduje svět z materiálu již oduševnělého, třeba tento materiál (enti-

ty) prohlašuje za *nikoli-mentální*. Kdežto materialismus se pokouší o zjevnou nemožnost, není neorealismus hned na prvý pohled prost jakýchkoliv šancí, že ze *svého* materiálu, chutí, barev, tónů, souzvuků, pojmů matematických, kategorií rozumových atd. nesestrojí vědomí a myšlení. Avšak neorealismu nejenže chybí potřebný princip, kterým by se onen cenný materiál sjednocoval, nýbrž neorealismus se zbavil jakékoli možnosti takový princip do své nauky nějakým způsobem vtělit. Stalo se to tím, že přijal od Russella *externí teorii relací*. Oč jde v této logické teorii?

Každý obyčejný soud, jímž se subsumuje subjekt určitému predikátu, je příkladem vztahu neboli relace mezi dvěma členy. Řekneme-li, že Sókratés je tvor smrtelný aneb že pan X. Y. je obyvatel třetího poschodí, poznáme ihned přes formální podobnost obou vět, že v případě prvého jde o nějakou podstatnou vlastnost Sókratovu, kdežto v případě druhém jen o nahodilou vlastnost pana X. Y. V prvého případě vztahem predikátu k subjektu určuje se blíže subjekt a tedy vztah sám jaksi zasahuje do nitra subjektu a je vztahem vnitřním, interním. Ve druhém případě vztah predikátu k subjektu nezasahuje do nitra subjektu a zůstává podstatě subjektu zcela cizí, vnější, externí.

Kromě logického vztahu subsumpce, jak se vyskytuje v základní formě soudu, je možno z hlediska právě vyloženého zkoumat všechny ostatní vztahy ať logické, ať reálné mezi věcmi neb osobami a sledovat, pokud jsou vzhledem ke členům do vztahu vstupujícím buď interní aneb externí. Jsou však možná dvě krajní hlediska logická a současně metafyzická, která chápou všechny možné vztahy buď jen jako interní aneb jen jako externí. Prvé hledisko nutně vede k *monismu*, druhé k *pluralismu*.

Přiznáme-li *internímu* názoru na povahu relací platnost všeobecnou, znamená to, že každý nový vztah, v němž nějaký člen najdeme, přinese nové a podstatné určení onoho členu, ať je to matematický pojem, nebo atom, nebo člověk neb cokoliv jiného. Jelikož pak ve světě nacházíme neomezené množství členů, je mezi nimi myslitelné nekonečné množství vztahů uskutečňujících mezi členy všechny možné způsoby příbuzenství, filiací, konexí atd. Tímto nesmírným předivem relací zjišťuje se však na každém členu nekonečné množství určení poukazujících k celému světu. Každý i ten nejskromnější drobeček světa objevuje se našemu pokračujícímu poznání, naší znásobované inspekci jako celý svět, mikrokosmos, monáda zobrazující celý vesmír „*miroir vivant de l'univers*“, jak říkal Leibniz. Zároveň je vidět, že ve světě takto pojatém není věcí, které by si byly navzájem absolutně cizími; vše musí souviset se vším, být nakaženo vším, spřízněno se vším a přizpůsobeno všemu. V takovém světě není místa pro žádnou nahodilost, vše je jednotné, neboť se může dokonale zobrazit v sebemenší částici toho světa. I věci zdánlivě nahodilé, jako například okolnost, že pan X. Y. bydlí v třetím poschodí, mají své vzdálené a vzdálenější příčiny a důvody poukazující do dalších a dalších kruhů, objímajících nakonec celé stvoření. Žádnou, ani nejjednodušší otázku tu nelze zodpovědět, neboť ihned se dostává nová neurčitost a otázka nová. Pak ovšem každá pravda je jen pravdou částečnou, *parciální*, a jen celá, *totální* pravda, lidskému poznání ovšem nedosažitelný ideál, je *cele pravdivá*. Každá filozofie nebo teologie, která takto považuje svět za bezvadně skloubený v jediný celek, může být označena jako monismus. Je zjevno, že každý racionalismus, každý determinismus, každá nauka o Prozřetelnosti má velmi blízko k *monismu* v tomto slova smyslu. Tím podivnější je, že B. Russell, matematik a logik naprosto racionalistické duševní konstituce, se pokusil vybudovat důsledný a bez výjimky *externí* názor na relace. Podle jeho nauky mají relace svoji samostatnou existenci (subsistenci?) bez ohledu na členy, které navzájem spojují. Naprosto stejné relace mohou stát mezi docela různými členy, které se relacemi nikterak nepozměňují ani neobjasňují, jsouce samy zcela zvláštními, ultrakonkrétními a navzájem si cizími elementy. Pak ovšem obecnost, univerzálnost patří výhradně relacím a nezasahuje nijak do členů. Všechny „vlastnosti“, jež členům připisujeme, jsou vlastně viněty, kterými členy zařazujeme do tříd více méně nahodilých. Zařadíme-li soudem subsumpčním nějaký člen do určité třídy aneb zjistíme-li, že dva členy spojuje určitá relace, je tím pověděno vše a není třeba dalších otázek. Každá pravda je tedy docela soběstačná, definitivní, neobsahující v sobě žádného ostnu, kterým by bodala naši zvědavost. Russell označuje tento svůj názor jako „logický atomismus“, přičemž každá jednotlivá pravda znamená jakýsi atom pravdy. Tyto atomy nemají pak spojovacích svazků leda zase „atomických“, takže souhrn pravd ať ve větším nebo menším počtu tvoří celek naprosto nahodilý, pouhou kumulaci pravd. Zdali tato nauka se dá opravdu provést bez vnitřních sporů, je velmi pochybno. Avšak neorealisté se k ní kloní a zvláště o vztahu po-

znání mezi poznávajícím subjektem a poznávaným objektem tvrdí, že je to vztah vůči oběma členům externí. Tím ovšem ubírají vztahu poznání všechnu filozofickou významnost, všechnu filozofickou hloubku, kterou mu přiřkládali tak mnozí filozofové. Soudí o vztahu poznání, že má být studován, nemaje mezi ostatními přírodními vztahy žádného významného postavení, jako kterýkoli jiný vztah, metodami empirismu a naturalismu. Prostým důsledkem tohoto názoru pak je, jak jsme již slyšeli, že teorie poznání není v žádném smyslu vědou filozoficky základní.

Pluralismus neorealistů vybudovaný na podkladu externího nazírání na povahu relací je velmi radikální. Není zcela chaotický; neboť uznává existenci racionálních principů; ale trvá na tom, že by objekty zůstaly takovými, jak se nám jeví, i kdyby subjekt poznávající odpadl a jeho vědomí zmizelo. Přesto však nelze říci; že by vědomí ve světě neorealistů mělo tu zbytečnou a zcela postradatelnou úlohu páteho kola u vozu, kterou mu vnucuje psychofyzický paralelismus. Naopak Montague vymyslel zvláštní teorii, podle níž vědomí je jaksi druhou stránkou nebo zrcadlovým protějškem vztahu příčinnosti. První náběh k svojí teorii učinil již článkem „Consciousness a Form of Energy“ z roku 1908,² v němž nejvyšším důmyslným způsobem hleděl ukázat, že nelze vědomí považovat za výsledek nějakého příčinného děje, začínajícího mimo tělo a končícího v těle; neboť pak by energetický proud byl uzavřen v těle a nemohlo by docházet k tomu, že vědomí (poznání) překlenuje největší distance prostorové i časové, přestupující tak zcela obor tělový. Třeba tedy mít vědomí za naprosto novou formu energie potenciální, která je právě funkcí ne pouze prostorově a časově přítomného, nýbrž funkcí mnohem složitější, závisící i na minulém a prostorově vzdáleném. Podrobněji vyložil Montague svoji teorii, když pro společné dílo o novém realismu vypracoval článek o pravdě a omylu. Montague považuje za veliký pokrok, že se psychologie zhostila pojmu duše, ale stanovisko psychofyzického paralelismu ho neuspokojuje. Hledí proto rozřešit otázku o poměru duševního ke hmotnému a ukazuje nejprve, do jakých antinomií se zaplétají při výkladu vědomí jak *panhylismus* (materialismus) tak i *panpsychismus*. Panhylismus může mít podobu dualistickou, připouští-li vědomí aspoň jako epifenomén, jako stínový a zcela neúčinný doprovod hmotných dějů. (Huxley přirovnával vědomí se zvuky vycházejícími ze stroje, které však na běh stroje nemají nejmenšího vlivu.) Panhylismus se však může vyskytovat také v podobě monistické, přičemž buď vědomí o věcech se ztotožňuje s věcmi samými, aneb se vědomí ztotožňuje s naším chováním (behaviorismus). V každém případě panhylismus ztroskotává na něčem protimyslném. Týž osud však potkává i panpsychismus, který v Americe je velmi v oblibě. C. A. Strong prozradil hlavní nesnáz panpsychismu samým nadpisem oné knihy, která má vyložit, proč má duše tělo (když není žádné tělo k „mání“ – dodává Montague).³

Nepřekonatelná nesnáz vyložit vztah duše s tělem má podle Montaguea svoji obdobu v nesnázích, jež filozofové nacházejí v pojmu příčinnosti. Substantisté věříci v opravdové působení nedovedou vyložit, jak předmět, z něhož působení vychází, jaksi sama sebe překračuje, transcenduje, a uplatňuje se v jiných místech a časech, než ve kterých existuje. Pozitivisté pak působení kauzální vůbec popírají a chtějí, aby se rozum spokojil pouhým konstatováním pravidelných sledů mezi jevy. A přece je při kauzálním svazku v jednom členu vztahu zřejma jakási potenciální, virtuální přítomnost druhého členu, buď retrospektivní, jde-li o příčinu, anebo prospektivní, jde-li o účinek. Vzpomeneme-li tu, že vědomí, jak již říkal Dewey, činí věci nepřítomné přítomnými (present a absent), doplní se nám záhada příčinnosti se záhadou vědomí jako dvě odděleně nesrozumitelné části hlavolamu v celek zcela srozumitelný, přičemž jedna záhada řeší druhou a naopak. Stačí předpokládat, že *potencialita účinku obsažená v příčině je aktuálním vědomím účinku*. A jelikož lze věci považovat za psychické potenciality (permanent possibilities of sensations, J. St. Mill), odvažuje se Montague následující hypotézy: *Potencialita fyzického je aktualita psychického a potencialita psychického je aktualita fyzického.* (*The New Realism*, 281.) Pro tuto hypotézu zavádí si Montague název *hylopsychismus*, ačkoliv by stejným právem ji mohl označit jako *psychohylismus*. Zdá se, že materialistická příchuť této myšlenky má být zvoleným názvem zastřena. Ostatní neorealisté (s výjimkou jediného Spauldinga) přes Montagueovu myšlenku mlčky přecházejí raději k tomu, v čem se s ním nepochybně shodují, a to je Montagueův důsledek, že vědomí a poznání není žádný jev subjektivní uvnitř našeho těla sídlící („podkožní“, říká uštěpačně Perry), nýbrž že je to zcela objektivní stav světa, v němž vnější předměty musí nutně být vzaty s nervovou soustavou do počtu. Perry dochází jinou, méně dobrodružnou cestou ke stejnému závěru. Jako věrný žák Jame-

sův vychází od oné studie, v níž James se zabývá otázkou, zdali pojem „vědomí“ není pojmem prázdným a jakým obsahem má být pojem vědomí naplněn.⁴ Perry trvá na tom, že je třeba přísně odlišovat *děje* vědomí od obsahů vědomí. Odporuje však „zakořeněnému předsudku“, že obsahy vědomí jsou pozorovatelné jedině metodou introspektivní a že tedy jsou zcela nesdělitelným majetkem jednotlivce. Introspekce jistě je nejlepší metoda k odkrývání různých případů duševních obsahů, ale možná že nejméně vhodná metoda k jejich definování. Není většího omylu, než že každá mysl sebe samu co nejdokonaleji zná. Jsme náchylni soudit v tomto oboru, že poznání je úplné, ačkoliv poznání ve skutečnosti ještě ani nezačalo. Vždyť přece je jisto, že úžasné bohatství hmotných dějů, jež jsou podmínkami a nutnými doprovodnými ději vědomí, leží zcela mimo obor introspekce. Proto Perry se zastává proti introspekci metody všeobecného pozorování a tvrdí, že mysle nejsou od sebe separovány. Každá ryze hmotná součinnost několika lidí otevírá jejich mysle sobě navzájem a totéž činí způsobem nepoměrně dokonalejším řeč. Perry dokazuje, že mysl je otevřena objektivnímu zkoumání i po stránce činnostní i po stránce obsahové. Činná stránka mysli je dána nervovým systémem.⁵ Nervový systém řídí chování organismu a podřizuje chování určitým zájmům. Mysl ve svých projevech je především chování řízené zájmy. (As mind appears in nature and society, it consists primarily in interested behavior.) Jednám-li s druhým člověkem, starám se především o jeho zájmy a jeho trvalé plány činnosti. Moje vlastní zájmy, toť nehlubší podstata mojí bytosti, ale zároveň zřejmá každému rozumnému pozorovateli. Je tedy činnostní stránka mysli zcela přístupná objektivnímu poznání zvnějška. Stejně je tomu i se stránkou obsahovou, netočíme-li se k ní právě zády. Duševní obsah cizí mysli najdeme tam, kde jej ona našla, totiž v okolí, z něhož vycházejí popudy. Známe-li zájmy, známe také, co mysl z okolí vybírá, a obrátíme-li se tímž směrem, opatříme si týž obsah. Mysl není jen reakce organismu, nýbrž také popud (stimulus) sám. Činnost a obsah tvoří dohromady mysl a obě tyto složky jsou pozorovatelné objektivně.

Tím Perrymu je dána neorealistická teorie mysli, k níž se připojuje teorie poznání založená na dvou základních předpokladech: Předpoklad imanence předmětu v mysli spojený s předpokladem independence, neodvislosti předmětu od mysli. Není zde místa, abychom zacházeli do velmi subtilních podrobností této nauky, a jen k povšechné charakteristice připomínáme, že Perry vychází od Machova pojetí neutrálních elementů psychofyzických, které se teprve určitými vztahy zařazují buď do komplexu hmotného nebo do komplexu duševního. Tímto pojetím hledí Perry odklidit překážku dualismu hmoty a duše stejně jako překážku dualismu věci a myšlenky. Je to paradoxní, že Perry těží z fenomenalismu Machova, odmítajícího realismus fyziků, důvody pro realismus!⁶ Tento paradox však se rozplyne, vzpomeneme-li, že neorealismus právě jako Machův fenomenalismus aneb jako jiné filozofie imanence chce obhájit stanovisko *naivního realismu* (opraveného). Proto se také s americkým neorealismem v mnohém ohledu shoduje intuitivistická teorie poznání, jak ji podal *N. O. Losskij* opíraje se částečně o imanentní filozofii W. Schuppeho. Losskij ovšem nesdílí s americkými neorealisty jejich nauku o externí povaze relací a stojí v ostrém odporu k materialismu a naturalismu, jemuž se neorealisté američtí velmi blíží. Ale základní princip neorealismu *the independence of the immanent* (neodvislost imanentního duševního obsahu od subjektu) je také principem jeho filozofie. Jak intuitivismus Losského tak i neorealismus souhlasně tvrdí, že předměty vnějšího světa vstupují jako originály v plně svojí realitě do vědomí poznávajícího subjektu a jsou jím poznávány zcela tak, jak existují nezávisle na aktu poznání jich se týkajícího. Losskij podobně jako *VI. Solovjev* nebo *H. Bergson* zastává organický názor na svět. V tomto názoru je celek bytostí základní a elementy jsou závislé na celku. Američtí neorealisté však vycházejí z *inorganického* pojetí světa, podle něhož elementy jsou bytosti původní, celek pak je z nich odvozen a je od nich odvislý. Losskij vytýká neorealismu, že připouští pouze externí vztahy mezi elementy světa nedovede vysvětlit vyšší způsoby jednoty, které skýtá vědomí. Zejména tři otázky považuje Losskij za neřešitelné z hlediska neorealismu: 1. Proč se ve vztahu poznání překročuje existence elementu, proč neexistuje element jen v sobě a pro sebe, nýbrž proč existuje také pro jinou bytost? 2. Proč se prvky zkušenosti slučují v jednotu? 3. Proč je předmět ve vědomí přítomen i jako realita oddělená časem a prostorem i jako idealita ve vzájemném proniku s nesčetnými elementy jinými?

Malý ohled k těmto problémům způsobuje podle mínění Losského u neorealistů jejich naturalismus a relativismus. Je-li utlumen rozdíl mezi psychickým a fyzickým a je-li akt

poznání převeden na pouhé reakce nervového systému, pak je neorealismus nucen chápat myšlenku jako řadu procesů určených zákony přírodními a nikoli jako činy svobodné shodující se s normami.

Tato poslední výtka Losského je zvláště závažná a vyplývá z ní, že demarkační čára mezi neorealismem na jedné straně, materialismem a naturalismem na straně druhé bude záviset hlavně od poměru neorealismu k normám logickým, etickým a estetickým.

Od materialismu je neorealismus, jak již bylo řečeno, dosti ostře oddělen učením, že normy logické zároveň se všemi univerzáliemi mají samostatnou, od myslícího ducha neodvislou existenci. Od naturalismu však dělí neorealismus jen velmi málo a nacházíme jen u některých neorealistů trochu vůle ubránit se naprostému naturalismu.

Uznávající samostatnou existenci obecných pojmů (univerzálií) a logických zákonů, vzdalují se neorealisté od Machova sensualismu až k jeho protinožcům. Pragmatismus v teorii pojmů a logických funkcí byl svým sklonem k nominalismu nepoměrně bližší Machovi nežli neorealisté.

Od pragmatismu, který velmi favorizoval Bergsona a často vystupoval jako antiintelektualistické hnutí, dělí ostře aspoň některé neorealisty ta okolnost, že velebí metodu analytickou. Spaulding velmi pečlivě prozkoumal všechny Bergsonovy námitky proti analytické metodě a shledal je lichými. – Bergsonův útok na analyzující myšlení pojmové mířil k tomu ukázat, že pojmový rozbor rozkládá celek na části, které jsou s celkem v logickém sporu. Tak prý myšlenka rozkládá pohyb na řadu klidů nebo rozlehlost na prvky nerozlehlé, čímž jen prozrazuje svoji neschopnost pochopit děj opravdové změny. Spaulding však hájí moderní matematickou a logickou analýzu změny (pohybu), jakož i analýzu prostoru poukazem, že *celek = elementy + organizující relace*. Analýza, která nepovažuje celek za pouhé nakupení elementů nezapomínajíc vztahů je spojujících, je prý neranitelná námitkami Bergsonovými. Trochu pravdy je prý pouze v Bergsonově námitce, že analytik má náklonnost verbalizovat, dát částem skutečnosti umělý a stereotypní charakter slov, dát je jim dějům formální uspořádání gramatické. Ale verbalismus se nepřemůže úmyslnou ledabylostí v užívání slov! Je naopak třeba hledat co největší přesnosti, učit se u moderní matematiky a logiky. Ve společném prohlášení neorealistů se poukazuje k výsledkům moderní matematické logiky jakožto k nutným předpokladům moderní filozofie: „Žádný filozof nemůže ignorovat tyto a podobné teorie a nehrát přitom úlohu amatéra. Je možno, že se matematictí logikové zmýlili aneb že nedošli až ke kořenu věcí; ale v tom případě musí být ve svém omylu chyceni a opraveni ve svých vlastních důvodech, nemá-li být filozofické pole jim zcela přenecháno. Současná situace je jistě nesnesitelná; neboť filozofie se zabývá týmiž problémy jako moderní logika, ale činí populárně a konfuzně, co moderní logika probírá se svědomitou důkladností a exaktností odborníka.“⁷

Slova právě uvedená svědčí o tom, jak nesmírně neorealistům imponuje práce logiků, zejména pak B. Russella. Proto Spaulding ve své obraně analýzy alespoň v hlavních rysech hleděl širšímu filozofickému čtenářstvu vyložit moderní logickou teorii čísel iracionálních, pojmu spojitosti, spojitě změny atd. Další filozofický vývoj Spauldingův vedl jej tímž směrem k obnovení racionalismu. V knize *The New Realism* z r. 1918 Spaulding nijak neopustil realismus; naopak ukazuje, že předpoklady realismu jsou jediné opravdu racionální předpoklady, od nichž v podstatě vycházejí všechny ostatní filozofické systémy, i když je pak v dalším zapírají. Realismus na přísně racionálním podkladu nutno tedy vyjmout z oněch systémů filozofických, které se samy vyvracejí. Realismus má v racionalismu svého nejlepšího a přirozeného spojence. Racionalismu však přikládá Spaulding ještě důležitější úlohu: Je to prostředek proti naturalistické filozofii, která svojí vírou ve fakta, v přežití silnějšího, v ponenáhlu evoluci podkopala principy etické, učinila je relativními, proměnlivými, a sankcionovala moc proti právu. Racionalismus povznáší ideály nad říši pouhých existencí, ale nezbavuje ideály aktuality. Ideály jsou faktické, neboť řídí naše jednání. Ideální spravedlnost neexistuje, ale je faktická, neboť jako ideál řídí naše jednání. V působivosti ideálů máme doklad, že lidské bytosti nejsou jen ve svých činech určeny kauzálně tím, co bylo, nýbrž že řídí se tím, co být má, jsou svobodné. – Mezi neorealisty je to právě Spaulding, který se co nejvíce přiblížil platonskému realismu idejí. Nepřekvapuje nikterak, že k neorealistům se připojil také Marvin, který vyšel z racionalistického idealismu a s Münsterbergem hájil apriornost věčných hodnot a jejich neodvislost od světa pouhých skutečností.⁸ Podivným však je, jak se u jiných členů skupiny může sloučit tendence platonská v otázce obecných pojmů a logických funkcí s tendencí silně materialis-

tickou při výkladu o pojmech pravdy a omylu. Jelikož neorealisté přijali zásadu, že předměty jsou poznávány tak jak jsou, bez ohledu na děj poznání, a jelikož zamýšlejí restaurovat naivní realismus takovým způsobem, aby mohl odolat noetické kritice, nastala jim úloha vysvětlit relativitu poznání, fakta iluze a omylu takovým způsobem, aby se uvarovali každé stopy subjektivismu. Nezakrývali si obtížnost této úlohy a v kooperativním díle zabývali se jí Montague, Holt a Pitkin. Nedocílili úplné shody.

Nejumelejší způsobem chtěl překonat tuto nesnáz Holt. Zabývá se různými smyslovými iluzemi (klamy v odhadech prostorových a časových, vznívání počitků zrakových, subjektivní barvy doplňkové, subjektivnost počitků tepelných podle příkladu Aristotelova atd.). Holt sleduje zvláštní metodu. Ukazuje prostě, že docela obdobné úkazy se vyskytují také v soustavách pouze fyzických, v nichž se nevyskytuje nic duševního. Například fluorescenční kapaliny zvětšují délku vlny u všeho pohlceného světla. Z takovýchto příkladů odvozuje, že iluze není nic čistě psychického, nic vytvořeného subjektem, nýbrž cosi objektivně daného, cosi zcela snesitelného i v ryze objektivním světě neorealismu. Holt však jde ještě dále a chce i tzv. sekundární kvality úplně zobjektivovat. Za tím účelem nejprve se snaží vyvrátit nauku o tzv. specifických energiích pocházející od Joh. Müllera. Podle Holta existuje prý pouze jediná nesporná zkušenost mluvící ve prospěch „specifických energií“, a to je fakt, že jakékoli podráždění chuťového nervu procházejícího středním uchem – chorda tympani – způsobuje počitky chuťové. Proti teorii Müllerově však mluví již to, že nebedlivějším studiem nervstva a jeho struktury nenašlo se ničeho, co by odpovídalo specifčnosti smyslových kvalit, a za druhé by zcela důsledně musilo být uznáno tolik specifických energií, kolik různých kvalit počitkových se nervem uvědomuje. Proto Holt zavádí teorii jinou, k jejíž podpoře uvádí pokusy⁹ dokazující, že rozruch nervový musí sám být jevem periodickým, jehož kmitočet přesně odpovídá kmitočtu vnějšího impulzu. Kmitání nezasahuje tedy pouze zvenčí konečky senzitivních nervů, nýbrž vniká do nervů a přímo do mozku. Podle Holtovy teorie jsou všechny domněle „jednoduché“ kvality analyzovatelné v jakýsi u všech stejný element kvalitní a liší se tedy kvality jen kvantitativní stránkou, jen hustotou (kmitočtem), s jakou jsou elementární popudy v čase nahromaděny. Kvalita sama pak není nic jiného než útvarová kvalita (Gestaltqualität), vytvořená na materiálu veskrze stejném pro všechny smysly. Holt nachází u H. Spencera¹⁰ již jasně vyslovenou hypotézu, že všechny kvality smyslové jsou vybudovány ze stejné kvalitní jednotky. Kvality sekundární pak přestávají být něčím vlastním pouze subjektu a jeho zcela privátnímu vědomí. Jestliže otrava santoninem způsobí nám žluté vidění, je „žlutá“ útvarová kvalita skutečně a objektivně přítomna v nervech a v mozku. Avšak vědomí naprosto není celé uvnitř nervového systému, nýbrž je právě tak mimo lebku „tam venku“ na věcech jako uvnitř v lebce.¹¹

Pokud se týče podstaty omylu v myšlení, Holt především důrazně žádá, aby se uznal rozdíl mezi pouhou subsistencí a reálnou existencí. Říká-li realista, že věci jsou takové, jak jsou vnímány (as things are perceived *so they are*), bývá mu ze strany idealisty imputováno tvrzení, že věci existují reálně tak, jak jsou vnímány (as things are perceived *so they are really*). Ale ze stanoviska realismu nikterak nejsou všechny předměty poznání reálné. Realismus zabývá se otázkou omylu dluží si od logiky a matematiky osvědčený rozdíl mezi realitou a bytováním (the well-authenticated distinction between reality and being). Po této stránce Holt stejně jako jiní neorealisté platonizuje. Avšak vykládá omyl z kontradikce dvou tvrzení, počíná si jako naprostý „hylik“. Problém kontradikce (omylu) nemá prý vůbec místa v teorii poznání a patří zcela do světa realit. Ve světě fyzickém prý na každém místě a v každém čase stále se utkávají sporné síly navzájem. Všechny nespočetné případy kolizí, interferencí, dynamické rovnováhy atd. jsou mu příkladem, jak fyzický svět je pln kontradikcí. Holt dokonce praví o fyzikálních zákonech, že jsou zcela pravidelně ve stavu vzájemné kontradikce; mluví o tom, že jeden fyzikální zákon popírá jiný zákon! Tak se kontradikce stejně jako dříve iluze činí z jevu duševního jevem hmotným. Aby tuto transmutaci přivedl ke zdárnému konci, neleká se Holt ani tak vložení nesprávností, jako že mezi různými zákony jedné a téže přírody může se vyskytovat vztah kontradikce a negace! Obraz světa, k němuž Holt takto dospívá, připomíná ony obrovské obchodní domy *Au Bon Marché*, v nichž je na skladě vše: Bytosti fyzikální, mentální, logické, propozice a členy propozic, existence a non-existence, omyly a pravdy, dobro a zlo, reálné a virtuální. Nejsou to žádné substance. Nedovede-li však *duch* to pojmut, pak nechme k návrhu Holtovu *tělo* říci, že podkladem všech těch subsistencí je ja-

kási neutrální substance. Tento vesmír má více rozměrů než tři prostorové a jeden časový, nelze však říci, kolik rozměrů má! V tomto subsistujícím vesmíru je mysl určitou skupinou entit a hmota je jinou skupinou. Vědomí je ona skupina neutrálních entit, na niž nějaký nervový systém specificky odpovídá.

Holtovy hypotézy jsou dokladem toho, jak nesnadným úkolem pro stanovisko neorealismu je uspokojivé rozřešení problému omylu. Neorealismus se tu prezentuje jako vysoce spekulativní naturalistická filozofie. Tento dojem potvrzují také biologické úvahy, jimiž k vybudování neorealismu přispěl Pitkin. Jako nervy mohou být podle Sherringtona a Holta průchodné tvarovým kvalitám, tak mohou podle Pitkina přímo uskutečňovat geometrické transformace. Děje prý se to například u platýzů, když na své kůži velmi věrně napodobí vzhled dna. Oslepená ryba svůj vzhled nedovede přizpůsobit vzhledu dna. Vidomá ryba však může dno vnímat jen v perspektivě velmi deformované. Nicméně transformace geometrická vykonaná okem se vyrovná v nervovém spojení ke chromatoforům kůže. Pitkin však dokonce soudí, že takováto konduktibilita pro formy a logické relace není výhradnou vlastností nervů, a při té příležitosti upozorňuje na pokusy Němcovy o vedení popudů v mrtvých vlákních rostlinných.¹²

Podali jsme ukázky neorealistických spekulací, na doklad toho, jak odvážní, podnikaví a mladistvě novotářští myslitelé spolupůsobí v hnutí neorealistickém. R. B. Perry napsal, že podstata amerického génia je důvěra v sama sebe; bude s ním souhlasit každý, kdo jen trochu se seznámí s americkou kulturou. Perry, sám jsa jakýmsi stratémem celého hnutí, dělí současnou americkou filozofii ve čtyři hlavní proudy: idealismus, pragmatismus, neorealismus a kritický realismus. Za opravdu americky původní považuje však pragmatismus a obě formy realismu. Nemohu s ním v této věci doslovně souhlasit. Považuji za noblesní omyl, jestliže kritický realismus, jehož jedním sloupem je Santayana, klade co do američanství po bok neorealismu. Neorealismus je opravdu význačně americká forma filozofie i především tím, jak dokonale se v něm uskutečnila kooperace a organizace filozofů. Příklad vyrostlý z americké půdy se na téže půdě rychle ujal a následovala pak kooperativní díla jiných táborů: R. 1917 vydávají pragmatisté pod vedením Deweyovým souborné dílo *Creative Intelligence* a proti neorealismu se tvoří skupina „kritických“ realistů, která r. 1920 se spojuje k vydání knihy *Essays in Critical Realism*.¹³ Američanský rys vidím však u neorealismu také právě v jeho spekulativních konstrukcích. Montague, Holt nebo Pitkin připomínají mi ve svých snahách rozřešit úlohy snad opravdu neřešitelné samotného T. A. Edisona, když pojal např. plán uskutečnit dvojistou telegrafii. Nezasvěcenému se zdá být přímo protimyslným takový požadavek, aby po jednom drátě ze stanice byly posílány současně dvě depeše a každá trefila do vlastního zapisovacího stroje nepletouc se v cestu současně depeši druhé. A přece se dá tato úloha vhodnou konstrukcí rozřešit! Neorealismus sdílí s ostatní Amerikou ducha vynalézavosti a ve své sebedůvěře se řídí zásadou, že nic není lidské mysli nemožného.

Tento text byl převzat z knihy Karla Vorovky Americká filosofie, Praha, Sfinx 1929 a upraven podle současných pravopisných norem.

Poznámky:

1. Sylogismus modu Celarent je mnemotechnické označení pro sylogismus, který má tuto obecnou formu: „Žádné M není P.“ / „Každé S je M.“ // Tedy: „Žádné S není P.“ – *Pozn. red.*
2. Ve sborníku *Essays in Honor of William James*.
3. Strong, *Why the Mind Has a Body*, 1903.
4. *Does Consciousness Exist?* 1904.
5. Perry, *Present Philosophical Tendencies*, 299n., 310n., připojuje neorealismus k filozofii imanence a v otázce nervového systému se blíží názorům, jež zavedl R. Avenarius.
6. Perry dokonce prohlašuje Machovu knihu *Die Analyse der Empfindungen* za klasické dílo moderního realismu!
7. *The New Realism*, 25.
8. Marvin, *An Introduction to Systematic Philosophy*, 1903.
9. C. S. Sherrington, *The Integrative Action of the Nervous System*, New York, 1906. – Lord Rayleigh, *Philosophy Magazine*, 1907, 6th Series.

10. H. Spencer, *The Principles of Psychology*.
11. *The New Realism*, 353n. Holt uznává, že vědomí se mohou částečně pronikat a přes sebe navzájem klást.
12. B. Němec, *Reizleitung und die Reizleitenden Strukturen bei den Pflanzen*, 1901.
13. Perry ve článku uveřejněném r. 1922 v *Revue de Métaphysics et de Morale* píše: „Tak se stalo, že americká filozofie pro tuto dobu přijala systém stranictví. Dnes sotva existuje v Americe filozof, projevivší svou myšlenku, který by se nehlásil k některé z těchto čtyř skupin. Zbývá zjistit zkušeností budoucích let, zdali to, co se získá kooperací a dobrým vzájemným pochopením těchto skupin, nebude ztraceno slepým a ničivým nepřátelstvím.“ – o takových způsobech nepřátelství není mně ničeho známo, ale je jisto, že všechny skupiny od té doby uvolnily svoji kázeň přirozenými divergencemi myšlenkovými.